ALTERNATOR
Misliti znanost.

Svet kot nočna mora

11. 6. 2026

Number: 11/2026

Author:

- Peter Klepec

Ilustracija: Milanka Fabjančič

© Milanka Fabjančič in ZRC SAZU, 2026. Vse pravice pridržane. Brez predhodnega pisnega dovoljenja imetnika avtorskih pravic ni dovoljeno reproduciranje, distribuiranje, javna priobčitev, predelava ali druga uporaba ilustracije v kakršnemkoli obsegu ali postopku.

Moto Zofke Kveder (»Svet ni tako lep in rožast, in prav nič nam ne škodi, če vemo, kak je v resnici.«), ki ga tematska številka revije *Alternator* o preživetju človeštva jemlje za izhodišče, predpostavlja kar nekaj filozofskih postavk. Od tega, da vednost ni nekaj škodljivega, do tega, da je resnica o svetu celo nekaj dobrodejnega. Vse to posredno napotuje tudi na temeljna filozofska vprašanja o lepem in grdem, o dobrem in zlu. Moto tudi postavlja resnico in vednost kot ločeni od nas in od sveta. Svet ni tak, za kakršnega ga imamo. Videz se razlikuje od resnice in je prirejen, lažen, saj je pridevnik *rožast* povezan z rekom *saditi rožice*, z olepševanjem in leporečjem. Posredno gre tako za zahtevo: o svetu mi ne saditi rožic, raje mi povej resnico. Temeljno vprašanje, ki ga obravnava izhodiščni moto, tako zadeva naše lastno razmerje do sveta. Seveda se je mogoče tega razmerja zavedati ali ne, o njem lahko razmišljamo ali pa si domišljamo, da svet nima ničesar z nami.

Izhodiščni moto nas ne poziva le k spoznanju in vednosti, pač pa tudi k spremembi sveta. Olepševanje in leporečje, ki ga izpostavlja v razmerju do sveta , je mogoče razumeti kot propagando in ideologijo, njuno uzaveščenje pa nujno vodi k drugačnemu razumevanju in delovanju. Kako pa je s tem danes? Danes je svet ena sama nočna mora. Gre za svet, ki je glede na probleme in dileme po eni strani podoben svetu, v katerem je živela Zofka Kveder (globalizem, imperializem, vojna, revolucija), hkrati pa ima za seboj grozljivo izkušnjo dvajsetega stoletja in se mora soočiti z izgubo svojih iluzij. Iluzij, da se svet sam od sebe spreminja na bolje, iluzij progresizma, tehnooptimizma, akceleracionizma in iluzij, da živimo v najboljšem možnem svetu, modelu zahodne liberalne demokracije, iluzij Zahoda. V marsičem pa so dileme še vedno enake, zato ne škodi, če si ogledamo, kaj predstava nočne more predpostavlja in kam vodi. Še toliko bolj zato, ker je ta predstava danes na tako imenovanem demokratičnem Zahodu hegemonistična, o čemer sem nedavno obširneje pisal v knjigi *Časi nočne more* (https://analecta.si/trgovina/filozofija/casi-nocne-more/) .

Preden preidem k temu, še dve kratki opombi o svetu in o resnici. Na kaj se beseda *svet* pravzaprav nanaša? Kakorkoli obrnemo, gre za enega tistih izrazov, ki se sprva zdijo preprosti, jasni in samoumevni, a se na koncu izkažejo za spolzke, izmuzljive in zapletene. *Svet* neprestano niha med svojimi kozmološkimi, ontološkimi, teološkimi, kronološkimi, antropološkimi, geografskimi, tehnološkimi, sociološkimi, političnimi, eksistencialnimi in družbenimi pomeni. Ena izmed posledic tega je, da se na koncu o tem, kaj in kakšen je sploh svet, le težko strinjamo. A tu smo šele na polovici paradoksa. Drugo stran medalje namreč tvori dejstvo, da se sveta v pomenu neke vseobsegajoče zunanjosti nikoli ne znebimo. Svet je

vselej že tu, ne glede na našo zgrešeno, napačno ali lažno predstavo o njem. Za povrhu sploh ni zunaj, temveč že vselej tudi v nas. Ločnica med zunaj in znotraj namreč ne obstaja. Tudi zato je Lacan skoval neologizem ekstimnost, da bi poudaril, da sta zunanjost in notranjost, eksternost in intimnost, vselej že prepleteni, pri čemer se je skliceval na matematične objekte, kot je Kleinova steklenica. Zunanjost je vselej že notranjost in obratno. Mi sami pa smo tako vselej že v svetu, ta je vselej del nas in mi smo njegov del. Sveta namreč ni mogoče ločiti od Drugega ali, kot je to ubesedil Heidegger, vedno že bivamo v sobivanju, sobiti z drugimi. Če pa smo vselej že v svetu, potem ne le da iz njega nikoli ne moremo zares izstopiti, temveč v razmerju do sveta tudi nikoli nismo povsem pasivni. Tudi ko se pretvarjamo, da smo le pasivni opazovalci sveta v stilu Heglove »lepe duše«, svet soustvarjamo, četudi pasivno. Tudi zato, kot pravi Zofka Kveder, ne škodi, če vemo, kakšen je svet v resnici.

S tem pa pridemo do vprašanja resnice. Danes, ko živimo v dobi tako imenovanih postfaktičnosti in postresnic, ni več tako samoumevno, da resnica obstaja, kot predpostavlja Zofka Kveder. Zdi se, da objektivne in absolutne resnice sploh ni. Še več, da je tudi nikoli ni bilo. Za filozofe je vprašanje zvestobe resnici ključno. Aristotel naj bi bil avtor kasneje populariziranega reka »Sed amicus Plato, sed magis amica veritas«, na kar okvirno spominja mesto v njegovi *Nikomahovi etiki* (https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/data/cobib/286485248) . Kakorkoli že, trditev »Četudi mi je Platon prijatelj, mi je resnica še ljubša« pomeni, da ima zvestoba resnici prednost pred zvestobo avtoritetam, tradiciji, prijateljstvu, naučenemu, uveljavljenemu ali znanemu. Filozofija v tem smislu ni ljubezen do modrosti, pač pa prej zvestoba resnici. Sodobni francoski filozof Alain Badiou je zato v svojih *Pogojih* (https://zalozba.zrc-sazu.si/p/512) celo zatrdil, da je »kategorija resnice osrednja kategorija vsake možne filozofije«.

To pa ne pomeni, da vsaka filozofija nastopa z isto kategorijo resnice. Ta se dejansko precej spreminja in je specifično razumljena tudi pri Badiouju, o čemer sem sicer obširneje pisal drugje (https://zalozba.zrc-sazu.si/p/842) . Za Badiouja resnica kot že dokončana in neodvisna od nas ne obstaja. Bistveno je, da zanj resnica ni ne klasično ujemanje med stvarmi in umom ne nekaj dovršenega ali popolnega v smislu platonovske Ideje. Ni nekaj, kar bi bilo pozabljeno, skrito ali kar bi bilo treba odkriti. Resnica ni heideggerjanska *aletheia*, ni transcendentna, ni nad danostjo izkustva. A tudi ni nekaj izkustvenega, še manj nekaj, kar bi lahko izkusili zgolj izbranci ali posvečenci. Je nekaj univerzalnega, a vseeno ni ne totaliteta ne kontekst ne smisel. Je prej luknja in izvotljenje smisla, nastopi tam, kjer slednjemu spodleti, kjer ta naleti na točko nesmisla in nemožnega. V tem natančnem smislu je – o razlikah je seveda mogoče na dolgo razpravljati – takšno pojmovanje resnice blizu Freudovemu, ki jo zveže z manifestacijami nezavednega. »Resnica govori«, kot to postavi Lacan, vselej je vsem na očeh, tam zunaj, strukturirana kot fikcija in resnica želje govorečega subjekta. To je, mimogrede, malce drugače kot pri izhodiščnemu motu, kjer je resnica zoperstavljena videzu, saj se tu resnica prej skriva v načinu, na katerega je strukturiran sam videz, v načinu, kako ta skuša potlačiti, utajiti ali prikriti lastne razpoke ali luknje.

Kljub temu pa pri Freudu (https://plus-legacy.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/149478147) najdemo presenetljiv kliše filozofije, češ da ima ta željo, da bi zapolnila vrzeli, na katere naleti v resničnem svetu. Freud se tukaj opre (https://plus-legacy.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/254086144) na Heinricha Heineja in njegov humorni opis filozofa, model katerega je zagotovo Heglova znana slika, na kateri filozof nastopa v nočni halji in z nočno čepico. Kakorkoli že, Freudu se na omenjenem mestu mudi, da bi se čim prej distanciral od filozofije, ki je zanj izenačena s svetovnim nazorom. Freuda ne zanima, da je prva gesta filozofije, vredne svojega imena, ravno v zavrnitvi svetovnega nazora, kar je očitno skupno njegovim, tako različnim si sodobnikom, kot so Ludwig Wittgenstein (https://plus-legacy.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/275497472) , Martin Heidegger (ostra kritika *Weltbild*) in Theodor W. Adorno, ki zahteva likvidacijo mnenja in svetovnega nazora. Zakaj? Ker je slednji, in v tem ima tudi Freud prav, statičen in egocentričen stroj, ki nevtralizira neskladja, protislovja in nasprotja, s katerimi se srečujemo v realnem svetu. Gre za pogled na svet, katerega okvir nam pravzaprav onemogoča, da bi svet videli drugače kot skozi svoje (ali pa olepšane, »rožaste« bi rekla Zofka Kveder) oči. Da bi ga videli takšnega, kot (v resnici, zares, realno) je. *Weltanschauung* je nespremenljiv okvir, ki osmišlja svet ter nas v njem usmerja in vodi. Nekaj podobnega je pri Lacanu fantazma, pri marksističnih kritikih pa ideologija. Ideologija in fantazma predstavljata oporo in smisel našega življenja v svetu, toda tako, da prikrivata njegova protislovja ter ga prikazujeta na način, da potem mi sami v njem najdemo mesto. Naredita ga znosnega, sprejemljivega ter ga v nekem pomenu vsekakor olepšujeta, kot temu reče Zofka Kveder. A nič drugače ni v primeru, če svet razumemo z diametralno nasprotnega vidika, z vidika groze in grozljivosti, če ga doživljamo in razumemo kot nočno moro.

Nobena skrivnost ni, da se danes nahajamo v času krize, sovpadanja različnih kriz, govor je o polikrizi, multikrizi in omnikrizi. Dominantni družbeni diskurzi vse hitreje in intenzivneje sprožajo/proizvajajo afektivno klimo strahu in tesnobe, pri čemer igra posebno vlogo predstava nočne more. Slednjo je mogoče razumeti tako v ožjem kot v širšem smislu. V ožjem smislu gre za neznosne, travmatične ali tesnobne sanje, skratka, za sanje, v katerih za sanjavca ali sanjavko nastopa nekaj skrajno mučnega in neznosnega. Kljub temu nočna mora ni isto kot travma ali preprosto nekaj grozljivega in tesnobnega. V širšem, že skoraj pogovornem smislu pa je nočna mora istopomenska z neko najhujšo situacijo, v katero smo ujeti. Zanjo so značilne štiri poteze: najhujšost, groza, brezkončnost, singularnost. Predstava nočne more se ponuja kot primerna za razlago sedanjega časa medvladja, krize in *interregnuma*, saj gre za občutek, da smo kot družba obtičali v nekakšnem zgodovinskem zastoju. V tem smislu občutek ujetosti (»I can't breathe!«) določa delovanje in mišljenje, ki sili k pobegu, eskapizmu in takojšnji reakciji, k *acting out*, kot ga opredeljuje psihoanaliza. Gre za najhujšo možno situacijo, ki se nekomu lahko pripeti in ki se do določene mere ujema z *worst case scenario*, le da za slednjega obstajajo protokoli, za svet nočne more pa takšnih protokolov ni.

Kako potem priti ven iz njega? Logika nočne more temelji na ideji motnje, ki se jo odstrani, ne da bi svet in njegove antagonizme dejansko radikalno spremenili. Poudariti velja, da predstava nočne more nastopa hkrati kot nekaj, kar *omogoča*, in kot nekaj, kar *onemogoča* razumevanje sodobnosti. Gre za scenarij, pripoved, narativ, zgodbo, ki skuša

pojasniti, kaj se v svetu dogaja, predvsem pa, kaj se dogaja *nam*. Kot situacija, ki je neznosna, kot travmatične in tesnobne sanje nas nočna mora napeljuje na navidezno najlažjo rešitev – prebujenje. Iz travmatičnih sanj se je treba pač le prebuditi – in more se znebimo. Za psihoanalizo, Freuda, Jonesa in Lacana, to še zdaleč ni tako, saj prebujenje v realnost, v budnost, pomeni beg pred travmo, pomeni izogibanje temu, da bi se z njo soočili, izogibanje pred realnim v Lacanovem pomenu. Prebujenje je v tem pomenu vselej lažno, ideološko prebujenje. Pogosto se preobleče v svoje nasprotje in že Adorno je pripomnil, da nacistično geslo »Nemčija, zbudi se!« v sebi dejansko skriva nasprotni poziv – češ, še naprej sanjaj, Nemčija, svoje sanje o lastni veličini. Znano je, kam je to pripeljalo.

Druga lažna rešitev, ki nam jo ponuja nočna mora, je personifikacija. V klasičnih tipičnih sanjah nočne more, kakršne v svoji knjigi analizira (https://archive.org/details/onthenightmare032020mbp) Ernest Jones, nas napadajo hudobci in zlobneži, *incubus* in *succubus* sta tehnični imeni za to. Rešitev, ki nam jo predlaga nočna mora, je v tem, da se jih znebimo. Prav to nam predlagajo sodobni novi populizmi, ki gradijo na tem, da obstaja pokvarjena elita, manjšina, zarota. To nevtraliziramo, pa bo vse dobro. Pozor. Enaka logika je na delu na desni in na levi polovici političnega spektra, le da se v prvem primeru zdi, da je problem skorumpirana perverzna elita, drugič pa so problem populistični neliberalni skrajneži. Svet s svojimi protislovji in antagonizmi, Zofka Kveder bi rekla svet, kakršen je v resnici, ni problem. Mi, ki ga doživljamo kot nočno moro, pa tudi ne. Še več. Vsesplošna družbena viktimizacija nas predstavlja kot žrtve, za svet, kakršen je v resnici, so krivi in odgovorni drugi. Nočna mora je tako v svojem bistvu nekakšen alibi za sodobne »lepe duše«. Rešitve, ki nam jih predstavlja, so kozmetične narave in ne rešujejo pravih problemov.

In tu pridemo do morda še najbolj problematične poteze nočne more, ki zadeva njeno razmerje do prihodnosti. Pričakovali bi, da je ta dojeta enako distopično kot sedanjost, a ni tako. Čeprav se predstava nočne more samodojema kot zastoj zgodovine, v katerem gremo celo s slabega na slabše, sama potihoma računa na povratek normalnosti. V tem smislu verjame v »konec zgodovine«, ki ga je pred več kot tremi desetletji po sedanjih lastnih besedah nepremišljeno in neprevidno ob padcu berlinskega zidu razglasil Francis Fukuyama. Konec zgodovine pomeni, da je liberalnodemokratična družba ideal in telos zgodovine, ki se bo udejanjil po vsem svetu. Tu v zakup vzamemo marsikaj, od sedanjega načina produkcije in razmerij moči in oblasti pa vse do načina družbene rasti, potrošništva, uničevanje narave in okolja, navsezadnje tudi zahodne globalne prevlade. Konec zgodovine, nočna mora, revolucija zdravega razuma se medsebojno prepletajo ter predpostavljajo ne le nevtralizacijo motenj in motečih elementov, pač pa tudi povratek v normalnost (ki je bila medtem nepovratno izgubljena, a to ne šteje). Spontano gre za verjetje v to, da je prihodnost lahko le izboljšana sedanjost, kar temelji na vladajoči ideologiji sodobnega časa, ideologiji progresizma. Progresizem je v osnovi razsvetljensko pojmovanje, da gremo v zgodovini vedno na bolje. Obstajajo številne različice – od akceleracionizma in tehnoprogresizma do še vedno žive neoliberalne fantazme, ki jo uteleša tudi EU, da »trg vedno sam najde rešitve za vse probleme«. Vse to počiva na »rožasti« iluziji, kot bi jo imenovala Zofka Kveder, da nam bo v nekem trenutku neki vsevedni in vsemogočni subjekt (Lacan ga imenuje »subjekt, za katerega se predpostavlja, da ve«, sodobne oblike pa segajo od trga in zgodovinske logike pa do umetne inteligence) v pravem trenutku kot *deus ex machina* priskočil na pomoč. Današnja vednost o tem, kakšen je svet v resnici, se mora najprej znebiti te temeljne iluzije.

* Besedilo je prvotno izšlo v tiskani tematski številki // Preživetje človeštva, ki jo lahko naročite tule (https://knjigarna.zrc-sazu.si/sl/publikacije/alternator-2026) , naprodaj pa je tudi v knjigarni Azil (https://maps.app.goo.gl/kmCnd1G1fuWnLZV76) v Ljubljani in knjigarni Maks (https://maps.app.goo.gl/wNHriAa3xtCgpSFq5) v Novi Gorici.

https://www.alternator.science/en/long/svet-kot-nocna-mora/